

İSLÂM EKONOMİSİNDE SERMAYE BİRİKİMİ VE KULLANILMA YÖNTEMLERİ

Hamdi DÖNDÜREN*

Birinci Bölüm

TEMEL BİLGİLER

I. BANKACILIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

A. BANKA TERİMİ VE KAPSAMI

(Banka sözcüğü, İtalyanca “tezgah ve masa” anlamına gelen “banko” köktündendir. Eski İtalya’da meydan ve sokak başlarında önelerine birer masa koyarak madenî paraları tartan, ayar kontrollü yapan, bunları başka paralara çeviren, ihtiyaç sahiplerine faizle borç para veren, senet kıran sarraflar vardı. Masa başında ticaret yapan bu kimselere, “banker (banchiero)” denilirdi.)

Para ticaretinin tarihçesi bir hayli eskidir. Çok eski devirlerde para bozma, isteyene borç para verme ve bunun karşılığında birtakım menfaatler sağlama bankacılığın ilk belirtileridir. Bu gibi işlerle uğraşanlara Milattan iki bin yıl kadar önce Sümer ve Babil’de rastlanır. Fakat bu konuda açık bilgiler M. Ö. VIII. yüzyıla aittir. Bilinen Babil bankalarından en tanınmış ikisi “Egibi” ve “Neboahiddin” adlarını taşır. Bu kuruluşlar şarap satışı, emlak işleri ve esir ticaretiyle uğraşmışlar, mevduat ve emanet kabul etmişler, rehin karşılığı borç vermişler ve noterlik yapmışlardır. Eski Yunan, eski Mısır ve eski Roma’da da bu tür bankacılığın izlerine rastlanır¹.

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Öğretim Üyesi.
1 Ergin, s. 609 vd.

Kur'ân-ı Kerîm'de daha önceki milletlerin parayı mübadele aracı olarak kullandıkları ve belirli merkezlerde sermaye birikiminin oluştuğuna dair bazı işaretler vardır. Hz. Süleyman'ın göz kamaştıran serveti; rüzgarın, cinlerin ve kuşların gücünden yararlandırılması², Kârûn'un anahtarlarını bile taşıyamadığı hazineleri³ ve Hz. Yusuf'un Mısır yöresinde çeyrek yüzyılı aşan bir süre hazine ve ekonomi işlerini yürütmesi o dönemlere ait sermaye birikimlerinin belirtileridir. Nitekim J. Dobretsberger, M. Ö. 1600 yıllarında Mısır yöresindeki bu ekonomik birikime dikkat çeker. Hatta halkın, elindeki altın, mücevherat ve tarım ürünlerini saklanmak üzere emanet depolarına teslim etmekte olduğunu ve kendilerine verilen hamiline yazılı makbuzların ortadoğuda ilk defa "banknot" olarak dolaştığını belirtir⁴.

Bankacılık güvene dayanan bir meslek olduğu için Milattan önceki dönemde en güvenli yerler mabedler ve din adamları idi. Eski Yunan mabedlerinde birikmiş servetler, altın ve gümüş fâiz ve kâr getiren işlere yatırılmıştır. Yunan şehirleri ise mâlî konularda dinî teşekküllere bağlı kalmamak için âmme bankaları kurma yoluna gitmişlerdir. Anadolu'da kurulan en eski resmî banka Sinop şehrindeki Devlet bankası olup, bunun müdürü ünlü Diyojen'in babası Hisesios idi. Diyojen de bizzat bankacılık yapmış, ancak kalpazanlıkla suçlanması üzerine Atina'ya geçmiş ve orada bir fiçı içine yerleşerek, kendisini ebedileştiren ünlü felsefesini kurmuştur⁵.

Toplum hayatında daima, biri geliriyle ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra elinde ihtiyaç fazlası kalan ya da gelecekteki ihtiyaçları için para biriktiren "tasarruf sahipleri", diğeri ticarî yatırımları için sermaye bulmaya çalışan "girişimciler" olmak üzere iki grup insan vardır. İşte banka işletmesi, tasarruf sahiplerinden faizle ucuza topladığı mevduatı, buna ihtiyacı olan girişimcilere daha yüksek faizle borç vererek aracı olur. Bu yüzden, banka deyince ilk akla gelen faizli işlemlerdir.

Avrupa'da XII. yüzyıldan sonra ticarete, XIX. yüzyıldan itibaren de sanayi kesiminde hızlı bir gelişmenin başlaması, banka hareketlerini de hızlandırmıştır. İslâm âleminin bu ülkelerle ticarî ve ekonomik ilişkilere girmesi sonucunda, bankacılık faaliyetleri İslâm dünyasında da yayılmıştır. Bunun sonucunda, bir "İslâm Bankası" kurulup kurulamayacağı, kurulursa hangi işlemleri yapabileceği konusu İslâm fakih ve iktisatçılarınca araştırılmaya başlanmıştır.

2 bk. en-Neml, 27/15-44; Sebe', 34/12-14; Sa'd, 38/30-40.

3 el-Kasas, 28/76.

4 Ergin, s. 569; Döndüren. *İslâmî Yaklaşımlar*, s. 37; bkz. Yusuf, 12/55.

5 Ergin, s. 609-610.

B. İSLÂM'IN SERMAYE BİRİKİMİNE VE BANKACILIĞA YAKLAŞIMI

1. Genel Yaklaşım

İslâm, ahlâkla ekonomi arasında doğrudan bağlantı kurmuş, çok düşük oranda olsa bile fâizi kesinlikle yasaklamıştır. Çünkü ahlâk, fâizi verenle alan arasındaki olumsuz ilişkiler bakımından fâize razı olmamaktadır. Diğer yandan semavî dinler para gücünü elinde bulunduranların bunu toplumun aleyhinde kullanmasını yasaklamıştır.

Mûsâ'nın (a.s.) kavminden olan Kârûn'un kınanmasını buna örnek gösterebiliriz. Kur'an'da onun durumu şöyle anlatılır:

“Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz kendisine öyle hazineler vermiştik ki, bunun anahtarlarını bile taşımak güçlü bir topluluğa ağır geliyordu. Kavmi ona şöyle demişti: “Şımarma, çünkü Allah gururlanıp şımaranları sevmez”. O, şöyle cevap verdi: “Bu servet bana, bende bulunan bir bilgi sayesinde verildi”⁶.

“Sonunda onu da evini de yere batırdık. Allah'a karşı ona hiç kimse yardımcı olamadı. Kendi kendisini de kurtaramadı”⁷.

“Dün onun yerinde olmaya özenenler: “Yüce Allah, dilediğine bol rızık verir, dilediğinin rızkını da daraltır. Allah bize lutfetmeseydi bizi de yere batırırdı...” demeye başladılar”⁸.

İslâm, büyük servetin sorunluluğunun da büyük olduğunu şöyle dile getirir: “*Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar var ya, onları acı bir azapla müjdele*”⁹.

İslâm'ın ekonomik yapısını inceleyen pek çok düşünür, İslâm'la yeni ekonomik kalkınma arasında bir çatışma olmadığını ortaya koymuşlardır. Jacques Austruy, Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, Muhammed Bakır es-Sadr, Ahmed en-Neccâr ve M. A. Mannan bunlar arasında sayılabilir.

Kur'an ve sünnetin dünyaya yönelik hükümleri dikkatlice incelendiğinde İslâm'ın yalnız bir inanç sisteminden ibaret olmadığı, bunun yanında sosyal, mâlî, iktisadî bir yapı oluşturmayı da amaçladığı görülür. Aldatma, hile, zulüm ve haksız kazanç yollarını kapamak İslâm'ın gayeleri arasındadır. Ribâ yasağı bunların başında gelir.

6 el-Kasas, 28/77, 78.

7 el-Kasas, 28/81.

8 el-Kasas, 28/82.

9 et-Tevbe, 9/34, bk. 35.

2. Faiz Yasağı

a. Yahudilik ve Hıristiyanlığın Faize Yaklaşımı

Kur'ân-ı Kerim'de Yahudiler'e konulan faiz yasağından şöyle söz edilir:

“Yahudiler'in yaptıkları zulümden, çok kimseyi Allah yolundan çevirmelerinden, menedildikleri halde faiz almalarından ve haksız yere insanların mallarını yemelerinden dolayı kendilerine helal kılınmış temiz ve güzel şeyleri onlara yasakladık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık”¹⁰.

Günümüzde Yahudiler'in elinde bulunan Tevrat'ta da faiz yasağı hükmü bulunmaktadır. Ancak bu yasağın yalnız Yahudiler arasında geçerli olduğu, Yahudiler'in kendi dinlerinde olmayanlarla faiz işlemi yapabilecekleri Tevrat'ın hükümleri arasındadır¹¹.

Hıristiyanlık'ta kilise XIII. yüzyılın ortalarına kadar faizli krediler aleyhinde tavır almıştır. Faizin mahkûm edilmesi, başka bir deyimle “paranın para doğuramayacağı” ilkesi Aristo'ya (M.Ö. 384-322) kadar dayanır.

Kilisenin başlangıçta ticarî hayat karşısında takındığı bu olumsuz tavır, Avrupa'da para ve finansman kaynaklarının Lombardiyalılar (faiz konusunda kilise görüşüne karşı çıkan ve çoğu İtalyan olan iktisatçılar ekolü), Yahudiler ve Temple Şövalyeleri'nin (M. 1118'de kurulmuş askerî ve dinî bir tarikat olup, büyük servetlerin sahibi olmuşlardı) elinde toplanmasına yol açmıştı. Bu durum kilise topluluğunu uzun tartışma ve kararsızlıklara düşürdü. Din adamları arasında iki görüş uzun süre tartışıldı. XI. yüzyılda kurulan Bolonya Üniversitesi'ne mensup ekol hukukçuları Justinien kanunlarına dayanarak faizin lehinde görüş ortaya koydular. Sonunda kilisenin iktisadî doktrinine biraz esneklik verme gereği duyuldu. Bu arada Papa Innocent III (1198-1216), bir tüccara tevdi edilmiş olan paranın kârından pay almakla günah işlenmiş olmayacağını söylemiştir. Durumu Hıristiyanlıkla bağdaştırmak için çeşitli formüllere başvurulmuştur. Faizin meşrû ilân edilmesi, ünlü Katoliklerden Saint Thomas d'Aquin'in (1225-1274), “ticaret ve kredi rizikosuna girmiş ve parasını riske sokmuş kimseler lehine kâr ve kazanç hakkı tanınmanın gerektiği”ni söylemesiyle gerçekleşmiştir¹².

Ancak faizle ilgili bu ilk kilise görüşlerinde “sermaye rizikosu”ndan ve ticaret sonucunda elde edilecek “kâr” ve “kazanç”tan söz edilmesi, sermayenin tüccara “kâr-zarar” ortaklığı çerçevesinde verildiğini gösterir. Böyle bir sermaye geliri ise aşağıda geniş olarak

10 en-Nisâ, 4/160, 161.

11 Bkz. Çıkış, XXII, 26; Levililer, XXV, 35, 37; Yeremya, XV, 10; Tesniye, XXIII, 19-20.

12 Ergin, s. 38-39.

açıklayacağımız gibi “faiz (riba)” değil, “kâr (rîbh)” olarak nitelendirilir. Nitekim önceleri kiliselerin ellerinde biriken sermayelerden tarımla uğraşanlara kredi verdikleri ve faiz yerine, çıkacak üründen pay aldıkları nakledilmiştir¹³.

b. İslâm’ın Faize Yaklaşımı

Faizli kredi tek yanlı risk unsuru taşır. Bu da vade sonunda anapara ve faizi ödemeyi taahhüd eden borçluya ait bir risktir. Faizin borç ilişkisine dayanmayan diğer çeşitlerinde de, bir taraf lehine tek yanlı yararlanma, ya da belirsizlik yüzünden aldanma söz konusu olur.

İslâm’da faiz (riba) yasaklanmış ve bazı âyet ve hadislerde kapsamı belirlenmiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Allah alış-verişi helâl, faizi ise haram kılmuştur”¹⁴, “Ey iman edenler, Allah’tan korkun ve eğer gerçek mü’minler iseniz faizden (henüz alınmamış olup da) kalanı bırakınız. Böyle yapmazsanız, Allah ve Peygamberi ile savaş halinde olduğunuzu bilin. Şayet tevbe ederseniz anaparalarınız sizindir. Böylece ne haksızlık yapmış ve ne de haksızlığa uğramış olursunuz”¹⁵.

Hz. Peygamber özellikle Medine döneminin sonlarına doğru faiz yasağı ile ilgili uygulama örnekleri göstermiş ve Kur’an’da yer almayan bazı faiz çeşitlerini belirlemiştir.

Hadiste “yedi helâk edici şey” sayılırken bir tanesinin de “faiz yemek” olduğu belirtilmiştir¹⁶.

Allah elçisi, faiz cereyan eden altı maddeyi saydığı şu hadisle faizin illeti konusunda ortak niteliğe dikkat çekmiş olmalıdır: “Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline ve birbirine eşit olarak peşin mübadele edilirler. Cinsler ayrı olunca, peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi satış yapınız”¹⁷. Müslim’in rivayetinde şu ilâve vardır: “Kim fazla verir veya alırsa faize düşmüş olur. Bu konuda alan da veren de eşittir”.

Bu maddelerin trampasında, cinsler değişik olsa bile değişimin peşin yapılması gerekir. Ancak nakit para sayılan altın veya gümüşle diğer çeşitlerin hatta bütün standart (misli) olan malların “para peşin mal veresiye” veya “mal peşin para veresiye” mübadelesi ise özel naslarla (âyet, hadis) meşrû kılınmıştır. Bunlardan birincisine “selem satışı”, ikincisine ise “veresiye satış” denir.

13 Ergin, s. 38.

14 el-Bakara, 2/275.

15 el-Bakara, 2/278, 279.

16 Buhârî, Vesâyâ, s. 23; Müslim, İmân, s. 38; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, s. 10.

17 Ebû Dâvûd, Büyü’, s. 18.; Müslim, Musâkât, s. 81-82; Ahmed b. Hanbel, V, 314.

Günümüzde bazı düşünürler İslâm'ın "kat kat arttırılmış faizi"¹⁸ yasakladığını, devlet kontrolü altında bulunan "nizâmî faiz"i yasaklamadığını öne sürmüşlerdir. Bunlar, birinciye "ribâ (tefecilik)" ikincisine ise "faiz" teriminin kullanılmasını teklif ederler.

Bu bakış açısı, "ribâ"nın bazı ansiklopedi ve sözlüklerdeki tarifine de yansımıştır. Örneğin The Oxford English Dictionary'de "riba" şöyle tanımlanır: "Aşırı faiz haddi ile, özellikle kanunların izin verdiğiinden daha yüksek faizle ödünç para verme".

Aşırı faizin ölçüsü nedir? Bugün için normal sayılan faiz haddi yarın aşırı sayılabilir. Yine bir ülkede normal sayılan faiz haddi, başka bir ülkede aşırı görülebilir. Nitekim, ABD'de bir banka %8'den fazla bir faiz haddi tayin edemezken, bir malî ortaklık, benzer krediler için bu haddi yıllık %30 ilâ %36; serbest ödünç veren tefeciler ise %24 ilâ %100 arasında tesbit etmiş olabilir ve bu yasalara aykırı sayılmaz¹⁹.

Alfred Marshall gibi klâsik iktisatçılar, tasarruflarla faiz haddi arasında sıkı bir bağıllık olduğunu söylerler. Faiz hadleri yükseldikçe, toplumda tasarruf eğilimi artar, faiz hadleri düşünce ise bu eğilim azalır. Tasarrufların artması ise yatırımların artması demektir.

Klâsiklerin bu teorisi ünlü ekonomist J. M. Keynes tarafından çürütülmüştür. Keynes'e göre; yüksek faiz uygulaması özel sektörün yatırım hacmini azaltır ve bu durum ekonomiyeye ters yönde etki yapar. Sonuçta halkın gelir düzeyi düşer, bu da giderek tasarruf hacmini azaltır. Bununla birlikte Keynes, %3 gibi bir faiz haddini normal sayarak, ekonomide faizsiz bir model oluşturamamış, ancak insanlara İslâm'ın öngördüğü, teşebbüs yoluyla para kazanmalarını öğütlemiştir²⁰.

Günümüz ileri toplumlarında da faizin toplum ve yatırımlar üzerindeki olumsuz etkilerini gören bazı ekonomistler, faizli kredi yerine "risk sermayesi (venture capital)" modelini savunmaktadırlar. ABD'de XX. yüzyıl ortalarında General Doriot'un öncülüğünde başlayan risk sermayesi uygulaması, yeni projelere finansman sağlamada faizli kredilerin yerini almıştır. Risk sermayesi yöntemi günümüzde birçok ileri ülkenin kullandığı yaygın bir model olup, İslâm ekonomisinde finansman kaynaklarından birisi olan "Mudârabe (Emek-Sermaye Ortaklığı)" ile aynı niteliktedir. Mudârabe, İslâm bankacılığının da esasını teşkil eder. Aşağıda Mudârabe ve risk sermayesi modelini açıklayacağız.

18 Bkz. Âl-i İmrân, 3/130.

19 Mannan, s. 309-311.

20 Mannan, s. 312-313.

II. MUDÂRABE (EMEK-SERMAYE ORTAKLIĞI)

A. MUDÂRABE TERİMİ VE KAPSAMI

Mudârabe “darb” kökünden bir mastar olup, kök anlamı, “rızık peşinde koşmak, ticaret için yolculuk yapmak”tır. Bir fıkıh terimi olarak; bir taraf emeğini, diğer taraf sermayeyi koymak suretiyle en az iki kişi arasında kurulan bir emek-sermaye ortaklığı anlamına gelir. Sermayeyi işletmeyi üstlenen ortağa “Mudârib” (işletmeci, girişimci, âmil), sermaye sahibine “Raḥbû'l-mâl”, sermayeye ise “Re'su'l-mâl (anapara)” denir. Emek-sermaye ortaklığına Irak yöresi Mudârabe adını verirken, Hicaz yöresi “Kırâz” veya “Mukâraza” terimini kullanmıştır. Buna “Muâmele” de denilmiştir.

İslâm ekonomisinde Mudârabe, uzun veya kısa vadeli her çeşit krediyi temin etmek için elverişli bir yöntemdir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ihtiyaç fazlası tasarrufu olanlarla, çeşitli projeleri gerçekleştirmek istediği halde gerekli olan finansmana sahip bulunmayan iki kesim vardır. İşte Mudârabe, biri diğerine muhtaç olan bu iki kesimi bir araya getirir. Böylece yatırımlarda kullanılmayan tasarruflar ve proje üretebilen girişimciler değerlendirilmiş olur.

Mudârabe, işletmeci ile sermaye sahibi arasındaki güvene ve aynı zamanda benzer Mudârabe muamelesi yapan kişi ya da kurumlar arasındaki rekabete dayanır. İşletmeci sermaye sahibine çok kâr sağlayarak girişimin büyüyerek devam etmesini ister.

B. MUDARABENİN DELİLLERİ

Mudârabe yöntemi Kitap, Sünnet ve sahabe uygulamalarına dayanır. Kur'an'da doğrudan Mudârabe'den söz eden bir âyet olmamakla birlikte, yeryüzünde dolaşarak ticaret yapmanın meşrû olduğunu bildiren âyetler²¹ Mudârabeyi de kapsar. Mudârabe sözcüğü; “Diğer bir kısım mü'minler Allah'ın lütfundan rızık aramak için yeryüzünde yolculuğa çıkarlar”²² âyetindeki “darb” kökünden alınmıştır.

Mudârabe, delilini daha çok Sünnet'te ve uygulamada bulur. Hz. Peygamber'in peygamberlikten önce, daha sonra eşi olan Hz. Hatice'nin (v. 620 M.) sermayesini Mudârabe yöntemiyle işlettiği bilinmektedir. Buna göre emek-sermaye ortaklığı modelinin İslâm'dan önceki dönemde de uygulandığı anlaşılmaktadır.

Abdullah b. Abbas'ın (r. anhumâ) şöyle dediği nakledilmiştir: “Abbas b. Abdilmuttalib, Mudârabe yoluyla sermaye verdiği zaman ortağın bu sermaye ile deniz

21 el-Müzzemil, 73/20; el-Cum'a, 62/10; el-Bakara, 2/198.

22 el-Müzzemil, 73/20.

yolculuğuna çıkmamasını, tehlikeli bir vadide konaklamamasını ve canlı hayvan ticareti yapmamasını şart koşuyordu. Eğer işletmeci bu şartlara uymaz ve zarar meydana gelirse, anaparayı tazmin edecekti. Onun Mudârabeye'de öne sürdüğü bu şartlar Hz. Peygamber'e ulaşmış ve o buna izin vermiştir"²³.

Hakîm b. Hizâm'ın da, Mudârabeye yoluyla sermaye verince benzer şartlar öne sürdüğü nakledilmiştir.

Diğer yandan, Hz. Ömer'in yetimlere ait malı, Hz. Osman'ın ise kendi sermayesini Mudârabeye'ye verdiği, Câbir'in (r.a.) de Mudârabeye'de bir sakınca görmediği rivâyet edilmiştir²⁴.

İbn Hazm (v. 456/1063) bu konuda şöyle demiştir: "Kitap ve Sünnet'te doğrudan Mudârabeye'ye ilişkin bir nass yoktur. Ancak Mudârabeye'nin meşrûluğu konusunda icmâ (görüş birliği) vardır. Çünkü biz, Hz. Peygamber döneminde Mudârabeye'nin uygulandığını ve Allah elçisinin de bunu takrîr buyurduğunu kesin olarak biliyoruz. Eğer böyle olmasaydı Mudârabeye caiz olmazdı"²⁵.

Hz. Ömer'in (v. 23/643) halifeliği döneminde Mudârabeye'nin devlet kredisiyle uygulandığı görülür. Hz. Ömer'in iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah Irak'ın fethine katılırlar. Ancak dönüş için paraları kalmayınca, vali Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye (v. 44/664) başvururlar. Vali, "Size beytûlmalden kredi vereyim, buradan mal alıp Hicaz'da satarsınız. Anaparayı Mü'minlerin Emiri'ne verirsiniz, kârı ise aranızda paylaşırsınız" der. Onlar, Irak'tan aldıkları malları Medine'de satarak, kâr elde ederler. Anaparayı Ömer'e (r.a.) getirince, Hz. Ömer şöyle der:

- "Ebû Musa sizin gibi bütün ordu mensuplarına kredi verdi mi?". "Hayır" cevabını alınca da;

- "Anaparayı ve kârın tümünü beytûlmale teslim ediniz" dedi. Ubeydullah; "Mal yolda helâk olsaydı tazmin edecektik, bu yüzden kâr üzerinde bir hakkımızın olması gerekir" deyince, orada hazır bulunan bir sahabî şöyle dedi:

- "Ey Ömer, bu sermayeyi kırâz yani mudârabeye olarak kabul etseniz". Buna göre anaparanın tümü ve kârın yarısı beytûlmale, kârın diğer yarısı da Ömer'in (r.a.) iki oğluna verilecekti. Hz. Ömer bu teklifi kabul etti ve hüküm uygulandı²⁶.

23 ez-Zeylaî, IV, 114; el-Heysemî, IV, 16.

24 ez-Zeylaî, IV, 114-115.

25 ez-Zuhaylî, el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhu, IV, 838.

26 Muvatta', Kırâz, 1; ez-Zeylaî, IV, 113.

C. MUDÂRABE ÇEŞİTLERİ

1. Mutlak Mudârabe

Sermaye sahibinin anaparayı Mudânib'e verirken herhangi bir özel şart öne sürmeksizin, onu ticaret işinde serbest bırakmasıdır. Burada sadece kârın paylaşılma şeklini belirlemekle yetinilir. "Şu sermayeyi al, Mudârabe yoluyla işlet. Yıl sonunda ortaya çıkacak kârı şu oranda paylaşırız" sözleriyle mutlak mudârabe meydana gelir. Burada işletmeci sermayeyi kendi malı ile karıştıramayacağı gibi, bunu alt Mudârabe yoluyla 2. işletmeciye de devredemez. Aksi halde anaparayı tazminle yükümlü olur.

2. Mukayyed Mudârabe

Sermaye sahibi, anaparayı işletmeciye verirken birtakım şartlar öne sürebilir. Ebû Hanîfe (v. 150/767) ve Ahmed b. Hanbel'e (v. 241/855) göre sermaye sahibi, a) ticaret yapılacak yeri, b) ticaret çeşidini, c) ortaklığın süresini, d) mal alınıp satılacak kişi veya kuruluşları belirleme hakkına sahiptir. Çünkü bunlar ticareti ve sonucunu etkileyen hususlardır.

Nitekim yukarıda Hz. Abbas'ın, sermaye verdiği işletmecisine ve Hz. Ömer'in işletilmek üzere yetim mallarını verdiği kimselere benzer şartlar öne sürdüğünü belirtmiştik. Hz. Peygamber'in şu hadisi de şartlar konusunda genel prensibi ifade eder: "Müslümanlar kendi aralarında belirledikleri şartlara uyarlar. Ancak helali haram, haramı helal kılan şart müstesnadır"²⁷. Diğer yandan esnaf ve tüccar arasında ve sermaye piyasasında oluşan ve İslâmî ilkelerle çelişmeyen "ticarî örfler" de bir delil sayılır. Mecelle'nin şu maddeleri bunu ifade eder: "Örfen ma'rûf olan şey, şart kılınmış gibidir" (Mad. 43). "Bejne't-tüccar ma'rûf olan şey, aralarında şart kılınmış gibidir" (Mad. 44).

D. Mudarabede Öne Sürülebilen Şartlar

Mukayyed Mudârabe'de öne sürülebilen, yer, ticaret çeşidi, süre, mal alınıp satılacak kişileri belirleme gibi şartlar dışında, sermaye sahibinin koyabileceği diğer kayıtlar fakihlerce üçe ayrılmıştır: Yararlı (müffid), yararsız (gayri müffid) ve yararlı olup olmaması ortada bulunan kayıtlar.

27 Buhârî, İcâre, s. 14; Tirmizî, Ahkâm, s. 17; Ebû Dâvûd, Akdiye, s. 12.

1. Yararlı (müfid) Olan Kayıtlar

Mukayyed Mudârabе'de belirttiğimiz dört husus müfid şartlarda olduğu gibi, işletmeciye veresiye satışı veya belirli bir firma ile alış-veriş yapmayı yasaklamak gibi kayıtlar da yararlı birer kayıt sayılır. Bu şartlar Mudârabе sözleşmesinin yapıldığı sırada öne sürülebileceği gibi, anapara nakit para halinde bulunduğu sürece sözleşmeden sonra veya sermayenin nakde dönüştüğü bir sırada da sermaye sahibince öne sürülebilir. Sonradan veresiye satışı yasaklamak gibi. Ancak sermaye mal halinde iken, sermaye sahibi işletmeciye azledemeyeceği gibi, yeni şartlar öne sürmeye de yetkili sayılmaz.

İşletmecinin yararlı (müfid) şartlara uyması gerekir. Çünkü bunlar ticareti olumlu yönde etkileyen unsurlardır. Burada işletmeci şartlara uymaz ve zarar meydana gelirse bunu tazmin etmesi gerekir.

2. Yararsız (gayri müfid) Şartlar

İşletmecinin yararlı olmayan şartlara uyması gerekmez. İşletmeciye peşin para ile satış yapmaktan menetmek gibi. Bu durumda işletmeci veresiye satılabilecek bir fiyatla, peşin para ile satış yapsa bu geçerli olur. Çünkü bu durum sermaye sahibinin de yararındadır.

3. Yararlı Olup Olmaması Ortada Bulunan Kayıtlar

Meselâ, çeşitli semtlerde satış şubeleri bulunan işletmeciye, kapalı çarşı şubesinde satış yapmasını şart koşmak gibi. Burada aksi durum yasaklanmış olursa bu şarta uymak gerekir. "Yalnız kapalı çarşı şubesinde satış yap, başka semtlerde yapma" denilmesi gibi. Kısaca karşıt yasaklama yoksa işletmeci hareket serbestliğine sahip olur²⁸.

E. MUDÂRABE'NİN ESASLARI

1. Tarafların Ehliyet Durumu

Sermaye sahibinin vekâlet vermeye, işletmecinin ise vekil olmaya ehil bulunması gerekir.

Mudârabе'de tarafların müslüman olması şart değildir. Bu yüzden bir İslâm ülkesinde müslümanlarla, zimmet ehli (gayri müslim azınlıklar) veya müste'menler (pasaportlu yabancılar) arasında emek-sermaye ortaklığı tesis edilebilir. Bir müslüman da gayri müslim ülkede aynı haklardan yararlanabilir²⁹.

28 Ali Haydar, III, 716. (Mecelle, md. 1405'in şerhi).

29 el-Kâsânî, VI, 81-82.

2. Anaparada Aranan Nitelikler

Sermayenin, satış bedeli (semen) niteliğindeki nakit para veya standart şeylerden olması gerekir.

Ebû Hanîfe (v. 150/767) ve Ebû Yûsuf'a (v. 182/798) göre sermayenin altın para (dinar) veya gümüş para (dirhem) türünden olması gerekir. İmam Muhammed (v. 189/805) ise, altın ve gümüş dışındaki "fels" adı verilen madenî paraların da Mudârabe sermayesi olabileceği görüşündedir. İlk iki müctehid, Mudârabe sermayesini "sağlam para" olan altın ve gümüşe bağlamak, başka bir deyimle bu sermayeyi enflasyona karşı korumak için altına endekslemek istemişlerdir. Çünkü altın ve gümüş paralar, onların döneminde gerçek maden değeri ile piyasada dolaşıyor, para ile bu paralarla aynı ayarda olan külçe veya zinet eşyası arasında bir satın alma gücü farkı söz konusu olmuyordu. Çünkü faiz yasağı, aynı ayar ve aynı ağırlıktaki altın veya gümüşün, para veya zinet oluşuna bakılmaksızın, yaklaşık olarak aynı değerde dolaşmasını sağlamayı hedef almıştı.

Diğer yandan Ebû Yûsuf "fels" adı verilen ve bakır, nikel vb. madenlerden basılan paraların altına endeksli olduğunu, bu yüzden borcun doğduğu tarihle ödenme tarihi arasında meydana gelecek değer değişimlerinin altın fiyatları esas alınarak karşılanması gerektiğini söylemiştir³⁰.

*

İbn Ebî Leylâ ve el-Evzâî'ye göre ise, mislî (standart) mallar da Mudârabe'de sermaye olarak belirlenebilir: Buğday, arpa, pirinç, demir, çimento gibi. Bu duruma göre, bir kimse işletmeciye, nitelikleri belirli 100 ton buğdayı veya 100 ton demiri Mudârabe yoluyla sermaye olarak verse, dönem sonunda bu miktarlardaki anaparalar ayrıldıktan sonra, fazlalık kâr olup, işletmeci ile sermaye sahibi arasında sözleşmede belirlenen esaslara göre paylaşılır³¹.

3. Kârın Paylaşılma Şartları

Kârın paylaşılma şeklinin şâyi bir cüz olarak belirlenmesi gerekir.

Anapara ayrıldıktan sonra, ortaya çıkan kârın paylaşılma şeklinin yüzde olarak belirlenmesi gerekir. Kârın %20'sinin işletmeciye, %80'inin de sermaye sahibine verilmesinin kararlaştırılması gibi. Kârın, anaparanın bir cüz'ü veya maktû bir miktar olarak belirlenmesi faiz niteliğindedir. Anaparanın %80'i kadar bir fazlayı sermaye sahibi için belirlemek veya kâr olsun zarar olsun sermaye sahibine şu kadar milyon lira vermeyi taahhüt etmek gibi. Bu şekilde anaparayı ve belirli miktarlardaki fazlalığı iade etmeyi

30 es-Serahsî, XXII, 21; el-Kâsânî, VI, 82 vd.; İbnü'l-Hümâm, VII, 59; İbn Âbidîn, *Tenbîh*, II, 52.

31 es-Serahsî, XXII, 21; el-Kâsânî, VI, 82-85.

işletmecinin taahhüt etmesi “Mudârabe sözleşmesi”ni fasit kılar. Böyle bir şarta tarafların uyması gerekmediği gibi, sözleşme de kendiliğinden “fasit iş sözleşmesi”ne dönüşür. Bu yeni duruma göre işletmeci (Mudarib) ecr-i misle hak kazanırken, ortaya çıkacak kârın tümü sermaye sahibine ait olur³².

4. Zararın Tazmini

Emek-sermaye ortaklığında zarara, prensip olarak sermaye sahibi katlanır.

İslâm ekonomisinde kâra hak kazanma üç sebepten birisi ile olabilir: Sermaye, emek veya tazmin yükümlülüğünü üstlenme. Mudârabe’de sermaye sahibinin kâra hak kazanması, anaparayı riske sokması yüzündendir. İşletmeci ise, emek ve çalışması karşılığında kâra hak kazanır. Durum böyle olunca, zarar halinde bu önce kârdan karşılanır, kâr yeterli olmazsa anaparadan karşılanır. Bu durumda hiç kâr bulunmayınca işletmeci de bir şey alamaz. Onun zarara katlanması emeğinin boşa gitmesi şeklinde olur.

Diğer yandan işletmecinin zararın meydana gelmesinde “kasıt, kusur veya ihmal”i varsa, anaparayı tazmin etmesi gerekir Çünkü bu durumda elindeki sermaye “emânet” olmaktan çıkmış ve “gasbedilmiş mal” hükmüne girmiş olur³³.

İşletmeci, Mudârabe sözleşmesiyle yıl sonunda meydana gelecek zararı tazmin etmeyi üstlense bile, zararda kuşuru bulunmadıkça bu şart geçersizdir. Osmanlı İmparatorluğu uygulamasında bu husus şu şekilde fetvaya bağlanmıştır: “Zeyd Amr’dan, Mudârabe yöntemiyle şu kadar akçe alırken Zeyd “zarar meydana gelirse, ben buna katlanırım” diyerek taahhütte bulursa, bir kası olmaksızın dönem sonunda zarar olsa Zeyd’in bu zararı tazmin etmesi gerekir mi? Cevap: Gerekmez”³⁴.

Mudarabe’de, önceden belirlenecek maktû kâr anlaşmasının geçersiz olduğu şöyle ifade edilmiştir: “Zeyd (Mudârib), Amr’ın gemisiyle her ticaret seferine çıkışında şu kadar kâr vermek üzere anlaşsalar böyle bir sözleşme geçerli olur mu? Cevap: Olmaz”³⁵.

5. İşletmecinin Yapıp Yapamayacağı Tasarruflar

İşletmeci ticaret işinde tamamen serbest bırakılmışsa, ortaklığa zararlı olacak tasarruflarda bulunamayacağı gibi, tüccarın yapması ma’ruf olmayan şeyleri de yapamaz. Kısaca bu takdirde o “basiretli bir tüccar gibi hareket etmek zorunda olur”.

32 es-Serahşî, XXIII, 27; el-Kâsânî, VI, 85 vd.; Ali Haydar, III, 720.

33 es-Serahşî, XXXII, 27; Döndüren, *İslâmî Yaklaşımlar*, s. 536-545, 568.

34 Ali Efendi, II, 123.

35 Ali Efendi, II, 127.

Bu durumda meselâ; anaparayı başkasına bağış, rehin veya ödünç (karz-ı hasen) yoluyla veremeyeceği gibi, anaparadan fazla borç yükü altına da giremez. Bunlar için sermaye sahibinin açık izni gerekir. Aksi halde böyle bir yasak tasarruf sonucunda zarar olursa işletmeci bunu tazminle yükümlü bulunur³⁶.

Diğer yandan işletmeci, sermaye sahibinin izniyle anapara miktarından fazla borç yükü altına girse, başka bir deyimle sermayenin üstünde veresiye mal alarak borçlansa, bu fazla kısım aralarında “Vücûh Şirketi” yoluyla ortak olur (Mecelle, md. 1418). Meselâ: Bir milyar lira anaparası olan Mudârabe’de işletmeci bir buçuk milyar liralık mal satın alsa, Mudârabe, malın üçte ikisi üzerinde devam ederken üçte birlik kısım üzerinde de “Vücûh Şirketi” esasları uygulanır. Yani beş yüz milyonluk fazla borcu yarı yarıya tazmin etmeyi üstlenmiş olurlarsa, bu kısmın kârı da yarı yarıya paylaşılır. Sermaye sahibi bu fazlalıkla ilgili bir tazmin sorumluluğunu kabul etmek istemezse bu üçte birlik kısmın tüm kâr veya zararı işletmeciye ait olur³⁷.

İşletmeci yine sermaye sahibinin izniyle, Mudârabe sermayesi ile kendine ait sermayeyi karıştırırsa, bu sermayenin tüm gelirini tek başına alırken, Mudârabe sermayesinin kârını sözleşmeye göre paylaşırlar³⁸.

İşletmeci, sermaye sahibinin, yer veya ticaret çeşidi sınırlaması gibi yararlı (müfid) bir şartına uymasa ve bunun sonucunda bir zarar meydana gelse anaparayı tazmin etmesi gerekir. Çünkü bu durumda sermayeyi gasbetmiş hükmünde olur. Kâr yapmış olursa bu ona aittir. Ancak Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre böyle bir kâr kendisi için temiz (tîb) bir kazanç sayılmaz³⁹.

6. Mudârabe’de Belirlenen Süre Bağlayıcıdır

Mudârabe’de belirlenmiş bir süre varsa, bu süre geçince “emek-sermaye ortaklığı” sona erer. Süre sonunda, sermaye henüz mal halinde ise işletmecinin satışa devam ederek bunları nakit paraya çevirme hakkı vardır. Çünkü kâr ancak bu şekilde ortaya çıkabilir. Bununla birlikte taraflar karşılıklı rıza ya da ortaklık sözleşmesinde özel hüküm bulunması halinde “aynî taksim” yoluna da gidebilirler.

Süre sonunda kâr varsa, henüz tahsil edilmemiş olan alacakların işletmeci tarafından tahsili gerekir. Çünkü bu, onun işinin devamıdır. Alacaklar ticaretin yapıldığı yerleşim merkezinde ise, tahsil masrafları işletmeciye, yerleşim merkezi dışında ise sermaye sahibine

36 Ali Haydar, III, 741.

37 Döndüren, *İslâmî Yaklaşımlar*, s. 422-423.

38 Ali Haydar, III, 742; Mecelle, md. 1416, 1417; 1428.

39 Ali Haydar, I, 749.

aittir. Mudârabeye'de hiç kâr yoksa, bu takdirde işletmeci alacakları tahsile zorlanamaz. Ancak bu durumda alacakların tahsili için sermaye sahibine yetki vermesi gerekir⁴⁰.

7. İşletmecinin Azledilmesi

İşletmeci, sermaye sahibinin vekili durumunda bulunduğu için, sermaye sahibi onu her zaman azledebilir. Ancak bu azlin sonuç doğurabilmesi için Mudârabeye sermayesinin ilk anapara cinsine dönüşmüş olması gerekir. Başka bir deyimle, projenin sonuçlanmış olması gerekir. Aksi halde işletmecinin satışa veya projenin tamamlanmasına devam etme hakkı bulunur. Diğer yandan işletmecinin azil kararını öğrenmiş olması da gereklidir⁴¹.

8. İşletmecinin Mudârabeye Adına Mal Alıp Satması

Mudârabeye sözleşmesinde özel hükümler bulunmadıkça, işletmeci İslâm'ın meşrû kıldığı ve örfün gerektirdiği tüm ticaret muamelelerini yapabilir. Ancak o, mal alımlarında "ma'rûf" ile sınırlıdır. Bu da, Mudârabeye için satın alınacak veya kiralanacak malların rayiç bedelle ya da insanların aldanma saymadığı (gabn-i yesir) ölçüde bir fazlılıkla satın almayı gerektirir. Çünkü Mudârib vekildir ve vekil de ma'rûf ile bağlıdır. Mudâribin ortaklık mallarını satışı ise yine vekilin satışı gibidir. Bu yüzden, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre işletmeci yetkili kılınmadıkça vadeli olarak veya fâhiş gabin (aşırı derecede düşük) ölçüsündeki farkla satış yapamaz. O, bu konuda da örfle bağlıdır. Tercih edilen görüş budur. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'in görüşü de böyledir.

Ebû Hanîfe'ye göre, mutlak vekilin tasarrufları örfle sınırlı değildir. Çünkü ticarî konularda çoğu zaman örf çelişkili olur. Nitekim bir malı, mevsiminin geçmesi vb. sebeplerle fâhiş gabin ölçüsünde ucuz satıp, onun parasıyla kâr marjı daha yüksek olan başka bir mal almak da tüccar örfündendir. Buna göre vekil aza, çoğa, peşin veya veresiyyeye, hatta fâhiş gabin ölçüsünde rayiç bedelden düşük fiyatla (menkullerde %5, hayvanlarda %10, gayri menkullerde ise %20 ve daha fazla olan, emsalin üstünde veya altındaki fiyat Osmanlı İmparatorluğu uygulamasında fâhiş gabin sayılmıştır. Bkz. Mecelle, md. 165 satış yapabilir. Ancak Ebû Hanîfe, usûl, furû ve eş gibi lehine şahitlik geçerli olmayan yakın hısımlara rayiç bedelle bile olsa mal satımını veya vekilin onlardan mal almasını caiz görmez. Çünkü bunda töhmet vardır. Diğer yandan Ebû Hanîfe'den, bu gibi kimselere vekilin mal satışı rayicin üstünde bir bedelle olmuşsa, töhmet kalkacağı için bunu caiz gördüğü nakledilmiştir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre bu gibi yakınlar

40 Ali Haydar, III, 749; Mecelle, md. 1423.

41 Ali Haydar, III, 749-750; Mecelle, md. 1424.

rayiç bedelle satış yapılması mümkün ve caizdir. Çünkü bu hısımların mülkleri ayrı olup, rayiç bedelle satışta töhmet söz konusu olmaz⁴².

İşletmecinin Mudâربه adına mal alımına gelince; onun rayiç bedelle veya âdeten insanların aldanabilecekleri kadar (yesir gabin ölçüsünde) bir fazlalıkla mal alması caizdir. Bu konuda Ebû Hanîfe ile çoğunluk müctehidler aynı görüştedir. Sonuç olarak, Mudâربه adına mal alımları daha ucuza alınmadığı takdirde, rayiç bedelle veya yesir gabin kadar (fâhiş gabin sınırı altında kalan fazlalık) rayicin üstünde bir bedelle satın alınabilir⁴³.

9. Mudarabenin Sona Ermesi

Mudâربه sözleşmesinde özel hükümler bulunmadığı takdirde, Mudâربه şu durumlarda sona erer:

a. Sermaye Sahibinin Ölmesi: Bu durumda sermaye sahibi ile işletmeci arasındaki vekâlet ilişkisi sona ereceğinden, Mudâربه sözleşmesi de son bulmuş olur. Sermaye nakit para halinde ise, işletmeci yeni yatırımlara girişemez. Ancak sermaye mal cinsinden olursa, işletmeci bunları nakde çevirinceye kadar satışa devam eder. Konu bir proje ise, bunu tamamlayıncaya kadar çalışmasını sürdürür. Daha sonra Mudâربه ortaklığı tasfiye edilir. Bu arada işletmecinin, vefat etmiş bulunan sermaye sahibinin mirasçıları ile anlaşarak, Mudâربه'yi sürdürmesi de mümkündür.

b. İşletmecinin Ölmesi: Bu durumda işletmecinin vasfisi varsa ve sermaye mal halinde ise ya da proje yarım durumda ise, bu vasfî satışı ve projeyi tamamlamaya devam eder. Vasfî yoksa, hâkimin kontrolü altında satış ya da proje tamamlama devam eder. İşletme amacına ulaşınca anapara sermaye sahibinin mirasçılarına iade edilirken, kâr da sözleşme esaslarına göre paylaşılır⁴⁴.

c. Sermaye Sahibi veya İşletmecinin Kısıtlılık (hacr) Altına Alınması: Taraflardan birisinin kısıtlılık altına alınması halinde bir önceki maddede olduğu gibi işlem yapılarak işletmenin tasfiyesi yoluna gidilir. Ancak esas sözleşmede bu gibi durumlarla ilgili özel hükümler varsa bunlara uyulması gerekir.

d. Sözleşmede Belirlenen Sürenin Sona Ermesi: Bu durumda da mal halinde bulunan sermayenin nakde çevrilmesi, yarım kalan projenin tamamlanması gibi işlemler, Mudâربه tarafından sürdürülür.

42 el-Kâsânî, VI, 28; İbnü'l-Hümâm, VI, 67 vd.; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IV, 424; ez-Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuhu*, s. 552 vd.

43 el-Kâsânî, VI, 27; İbnü'l-Hümâm, VI, 75; Döndüren, *İslâmî Yaklaşımlar*, s. 553-554.

44 Ali Haydar, III, 756; Mecelle, md. 1429.

e. İşletmecinin Azledilmesi: İşletmeci sürenin sona ermesinde olduğu gibi azilden sonra da Mudârabe mallarını nakid paraya çevirmeye, eksik kalan projeyi tamamlamaya ve alacakları tahsile devam eder. İşletme bundan sonra tasfiye edilir.

f. İşletmecinin Çekilmesi: İşletmeci ortaklıktan ayrılma hakkına sahiptir. Ancak uygun olmayan bir zamanda istifa ederek işletmeyi zarara sokmaması da gerekir.

g. Anaparanın Henüz Mala Yatırım Yapılmadan Önce Telef Olması: Burada işletmeci henüz anaparada tasarrufta bulunmadığı için anapara onun elinde emânet (vedfa) sayılır. Kasıt, kusur veya ihmali olmayınca bu teleften ötürü sorumluluğu bulunmaz. Fakat tasarrufta bulunup kâr söz konusu olmadığı için “emek-sermaye ortaklığı statüsü” ortaya çıkmış bulunmaz. Bu yüzden de Mudârabe doğmadan son bulmuş olur⁴⁵.

Bu bölümde verdiğimiz temel bilgiler İslâm bankacılığının ve sermaye piyasasının önemli bir müessesesi olan “Mudârabe (Emek-Sermaye)” ortaklığının esaslarını belirlemek amacıyla yönelikti. İslâm finans sektörünün oluşması ve model olarak algılanabilmesi için kanaatimizce statü çalışması yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu da, İslâm bankalarının ya da finans kuruluşlarının hangi statü ve esneklikler içinde çalışabileceğinin tesbitini gerekli kılmaktadır. Çünkü bu noktada atılacak yanlış bir adım, bu kuruluşları nasların öngördüğü çizginin dışında çıkarabilir. İslâm toplumlarının “helâl kazanç”, “bereketli ve temiz (tîb) servet” özlemi ribâdan ve haksız kazançtan arınmış bir sermaye piyasası ile gerçekleşebilir. Bu ise, “ribâ” ile “rihb (kâr)” arasındaki farkı algılamakla gerçekleşebilir. Ribâ’da daima haksız kazanç töhmeti varken, ribh’te ya “emek” ya da “riziko” unsurlarının bulunması bu töhmeti kaldırmaktadır. Bu yüzden aşağıda İslâm finans sektörü ve risk sermayesi üzerindeki son dönemin yaklaşımlarını belirlemeye çalışacağız.

İkinci Bölüm

İSLÂM BANKASININ ÇALIŞMA SİSTEMİ VE RİSK SERMAYESİ

I. ALT MUDÂRABE VE BANKA SİSTEMİNE GEÇİŞ

İslâm bankacılığı, Mudârabe esasına dayanır. Emek-sermaye ortaklığı yöntemiyle oluşturulan sermaye birikimi, ekonomik ve ticarî hayatta sirküle edilirken Mudârabe dışında başka yöntemlerden de yararlanılabilir. Müşâraçe (sermaye ortaklığı), Murâbaha (peşin alınan mala, miktarı belirli kâr ekleyerek peşin veya vadeli olarak satma yöntemi), İcâre (kiralama-Leasing yöntemi), Vücih ortaklığı (tazmin yükümlülüğünü üstlenme karşılığında kârdan pay alma yöntemi) bunlar arasında sayılabilir. Bütün bu muâmeleler, bir Mudârabe’de işletmecinin başvurabileceği yöntemlerdir.

45 es-Serahsî, XXII, 19; el-Kâsânî, VI, 87; İbn Rüşd, II, 234; İbnü’l-Hümâm, V, 58.

Diğer yandan işletmeci birden çok kimselerden sermaye kabul edip, bunları bir fonda birleştirerek çalıştırabilir. Sermaye sahibi ya da sahiplerinin izni olunca bu fonu kendine ait öz sermaye ile karıştırarak da kullanabilir. Bütün bu işlemlerde, işletmeci, öz sermayesinin tüm kârını alırken, diğer sermayeleri çalıştırması karşılığında kârdan belirli bir pay alır. Kârın geri kalanı da sermaye sahiplerine sermayeleri oranında paylaşılır.

İşte sayısız kişilerden gelen tasarrufları işletme işini daha düzenli ve geniş ölçüde bir girişimci şirket üstlenirse faizsiz çalışan bir finans kurumu meydana gelmiş olur.

Mudârabе'de işletmecinin sermayeyi bizzat çalıştırması şart değildir. O, işçi çalıştırabileceği gibi, anaparayı sermaye sahibinin izni bulunca başka birisine de yine Mudârabе veya başka bir yöntemle, çalıştırılmak üzere deverebilir. Böylece "Alt Mudârabе" veya "Alt Mudârabecikler" meydana gelmiş olur. Sermaye sahibine karşı ilk işletmeci (Mudârib) sorumlu ve muhatap olacağı ve ikinci işletmeciye kâr payını kendi kâr payından vereceği için sermaye sahibinin menfaati de zedelenmiş olmaz.

Mudârib girişimci bir finans kurumu olarak organize olunca, halkın tasarruflarını vadelerine göre ayrı fonlarda toplar. Bunları kendisi bizzat işletebileceği gibi, Alt Mudârabecikler yoluyla, piyasada dürüst iş yapan, yetenekli işletmecilere de aktarabilir. Bu yolla mevduata daha fazla devir sağlayarak, ya da kâr marjı yüksek olan projeleri destekleyerek sermaye getirini arttırabilir. Kısaca kâr-zarar ortaklığı esasına göre çalışacak olan bir finans kurumunda, tüm vadeli mevduat, vadelerine göre ayrı havuzlarda toplanarak kâr-zarar katılma fonlarında işletilir. Bu fonların kullanımı Muşârake, Mudârabе, Murâbaha vb. yöntemlerle olur. Kurumun kendine ait ticaret işletmeleri varsa, fonlar orada da işletilebilir. Bu duruma göre Mudârabе İslâm bankacılığının esasını teşkil eder. Diğer fon kullandırma ve meşrû bankacılık hizmetleri de bu kapsam içinde yürütülür.

II. GÜNÜMÜZ FİNANS KURUMLARI

Türkiye'de son 10 yılın içinde dört tane faizsiz finans kurumu faaliyete geçmiştir. Al-Baraka, Faisal Finans, Kuveyt Evkâf ve Anadolu Finans Kurumu adlarını taşıyan bu kuruluşların esas sözleşmeleri ve müdîlerle yaptıkları akitler incelendiğinde, kuruluşların İşletmeci (Mudârib), kâr-zarar katılım hesaplarına para yatıranların ise Sermaye Sahibi (Rabbü'l-mâl) tarafını oluşturdukları anlaşılır. Çünkü işletmeci bir kişi olabileceği gibi, girişimci ortaklık türünde de olabilir. Mevduat sahipleri için de durum böyledir. Bir kişinin sermayesini işletmekle, yüzlerce kişinin mevduatlarını vadelerine göre fonlarda toplayıp girişimcilere plase ederek işletmek aynı hükümlere tabidir⁴⁶. Finans kurumlarının çalışma sistemi şöyledir:

46 Bkz. *Dâru'l-mâl'l-İslâmî Kılavuzu*, s. 5 vd.; *Faisal Finans Kurumu Kuruluş ve Çalışma Sistemi*, s. 1-9; *Al-Baraka Türk Özel Finans Kurumu A.Ş. Ana Sözleşmesi*; Döndüren, *İslâmî Yaklaşımlar*, s. 112.

A. FİNANS KURULUŞLARININ FON TOPLAMA YÖNTEMLERİ

1. **Özel Cârî Hesaplar:** Bunlar TL veya döviz cinsinden vadesiz olarak yatırılan ve istenildiği an geri çekilebilen, karşılığında “kâr” veya “faiz” verilmeyen hesaplardır.

2. **Katılma Hesapları:** En çok 5 yıl veya daha uzun vadeli yatırılan fonların kurumca kullanılmasından doğacak kâr ve zarara katılmayı öngören hesaplardır. Bunlar 3 ay, 6 ay, 1 yıl ve daha uzun vadeli ayrı yatırım havuzlarını oluştururlar. Her havuzun kâr veya zarar hesabı kendi içinde çözümlenir. Katılma hesaplarında maktû bir kâr taahhüdünde bulunmadığı gibi, anaparanın aynen iade edileceği de taahhüd olunmaz. Bunun aksine ortaya çıkacak zararın önce kârdan, bu yeterli olmadığı halde anaparadan karşılanacağı esas sözleşmelerde ve mevduat sahipleriyle yapılan “tip sözleşmelerde” yer alır.

Finans kurumları genel olarak dönem sonu kârından %20 oranında pay alır, kârın %80’i de mevduat sahiplerine sermaye oranlarına göre dağıtılır. Zarar olursa “Temel Bilgiler” bölümünde açıkladığımız gibi buna yalnız sermaye sahipleri katlanır. Bazı finans kurumlarının, zarara da %20 oranında katlanmayı taahhüd etmesi İslâmî açıdan geçersizdir. Ancak Finans kurumu, kendi öz sermayesi ile fon sermayesini birleştirerek Muşârake yöntemiyle nemalandırılmışsa, bu takdirde öz sermayenin tüm kârı ve zararı kuruma ait olur. Fon sermayesinin kârı ise işletme ile sermaye sahipleri arasında sözleşme esaslarına göre paylaşılır. Burada zarar fon sermayesine aittir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Mudârabe’de emek tarafı “kasıt, kusur veya ihmal” bulunmadıkça zarardan sorumlu değildir. İşletmecinin (Mudârib) zararı, emeğinin boşa gitmesi şeklinde ortaya çıkar.

B. FON KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

1. **Müşârake:** Finans kurumu, kendi öz sermayesi ile belli süreli bir fondaki sermayeyi birleştirerek “sermaye ortaklığı” yöntemiyle işletebilir. Burada işletme kendi öz sermayesinin tüm kârını, fon sermayesinin ise %20’sini alır. Zarara ise sermaye oranlarına göre katlanılır.

2. **Mudârabe:** Kurum, fonlarda toplanan mevduatı Mudârabe yöntemiyle işletecek olan girişimcilere aktarabilir. Burada kâr anlaşmaya göre paylaşılır. Zarar ise sermaye katlanır. Ancak işletmenin emeği de boşa gitmiş olur.

3. **Murâbaha:** Finans kurumu peşin mal alıp, vadeli satma yoluyla üretim desteği sağlar.

Günümüzde finans kuruluşları, mevduatın %90'dan fazlasını Murâbahalı yöntemle kullanılmaktadır. Çünkü sipariş üzerine satın alınıp, hiç bekletilmeksizin hazır müşterisine devredilen mal, finans kurumlarına garantili gelir sağlamaktadır. Fonları müşteri seçerek, çeşitli siparişlere yayarak ve alacakları da kefil veya ipoteye bağlayarak kullanılmak bu kuruluşları giderek statükoculuğa itmektedir. Vâde farkını eklemeye dikkate alınan enflasyon ve banka faiz hadleri dönem sonlarında dağıtılan kâr oranları ile konvansiyonel bankaların faiz hadleri arasında yakınlaşma meydana getirmiştir. Bu durum İslâm toplumu nezdinde faizi çağırıştırıcı olmuştur.

Diğer yandan peşin alınıp hemen devredilen malın el değiştirmesi çok hızlı bir biçimde yapılırken, bunun “telefon görüşmesi” ve “fatura ibrazı üzerine vezneden para ödeme”, “senet veya çekleri teslim alma” derecesinde kısılması muameleyi tatsız bir hale getirmektedir. Bu yüzden peşin alınacak bir malın daha sonra vadeli olarak satışı İslâm'ın alım-satım (bey') esaslarına göre yapılmalıdır.

Diğer yandan finans kurumlarının Mudârabe yöntemiyle rizikosu fazla fakat o nisbette de kâr marjı yüksek olan projelere yönelmeleri gerekir. Bu yöntem İslâm bankacılığının ruhuna daha uygundur.

4. **Leasing (Kiralama Yöntemi):** Kurumla fon kullanacak olan kişi arasında “satış va'di” ve “kira akdi” birlikte yapılır. Alıcı, meselâ 4 yıl taksitlerle alabileceği bir mala, aylık taksitler yanında bir kira bedeli de ödemektedir.

III. MUDÂRABE YÖNTEMİ VE RİSK SERMAYESİ (VENTURE CAPITAL)

A. RİSK SERMAYESİNİN MAHİYETİ VE GELİŞME SÜRECİ

Mudârabe yöntemi Milâdî X. yüzyıldan itibaren “Commenda” adıyla Avrupa ülkelerine İslâm âleminden geçmiştir. Nitekim Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin yetkilileri XVII. yüzyılda Endonezya'ya ulaştıklarında, bu ülkede ticaret potansiyelini merkeze rapor ederlerken, müslüman yerlilerle rahatlıkla anlaşabildiklerini, çünkü bu ülke halkının Commenda'yı bilerek uyguladıklarını yazmışlardır. Avrupa'da yaygın bir biçimde uygulanan Commenda'nın İslâmî Mudârabe'den başka bir şey olmadığı belirlenmiştir⁴⁷.

İktisat tarihçisi Murat Çizakça, bu konudaki tespitlerini şöyle belirtir: X. yüzyılda, daha doğrusu 976 tarihinde İtalya'da batı dünyasının saptayabildiği en eski “Commenda” ortaklığı kağıda geçirilmişti. “Commenda” ise Venture Capital'in (risk sermayesi) atasıydı. Daha sonra “Commenda” ortaklığı, “Lex Mercatoria” adı ile bilinen Avrupa ticaret hukukuna dahil edilmiş ve tüm Avrupa'da uygulanır hale gelmişti. Avrupa iktisat tarihi

için böylesine önemli olan “Commenda” ortaklığının kökeni üzerinde Max Weber’den bu yana Batılı iktisat tarihçileri arasında tam bir tartışma ortaya çıkmıştır. Bu tarihçiler tipik olarak Commenda’nın kökenlerini eski Roma ve Yunan’da aramışlar, Weber bu konuda şüphesini belirtmiş ve tartışma 1966 yılında Princeton Üniversitesi Profesörlerinden Udovitch’in çalışmasıyla noktalanmıştır. Udovitch, “Commenda”yı Müsevî, İslâmî ve Bizans kontrat formlarıyla mukayese ettikten sonra kökeninin İslâmî “Mudârabe”ye dayandığını ispat etmiştir⁴⁸.

Risk sermayesi uygulaması, 1970’li yıllardan bu yana özellikle ABD’de çok büyük boyutlara ulaşan ve en son teknolojik yeniliklere yönelerek, bu tip projelerin finansmanını sağlayan önemli bir finansman türü olmuştur. Az ihtimalle büyük kâr, büyük ihtimalle küçük zararın sentez edildiği bir finansman türü olarak bilinir. Risk sermayesi günümüzde ABD, İngiltere, Japonya, Kanada ve Almanya başta olmak üzere birçok ileri ülkede yüksek teknoloji için itici güç olmuştur.

Kâr marjı yüksek olan uzun vadeli projelerin faizli kredilerle desteklenmesi halinde henüz proje sonuçlanmadan kredilerin geri ödeme tarihinin gelmesi, girişimcileri çekingenliğe itmektedir. Risk sermayesinde ise Mudârabe’de olduğu gibi girişimcinin rizikosunun bulunmaması, onu uzun vadeli projelerinin finansmanı olarak kullanır hale getirmiştir. Proje sahibi olan bilim adamı veya girişimci iş adamının, projesini sermaye çevrelere belirli bir para karşılığında satmak yerine, projenin uygulanmasıyla elde edilecek gelirlerden, emeğinin karşılığı olarak pay alması yeni bilimsel ve teknolojik gelişmeler için teşvik unsuru olmuştur.

ABD’de risk sermayesinin öncüsü sayılan Harward Ü. İşletme Fakültesi Dekan Yardımcısı General Doriot şöyle der: “Yaratıcı ve uzak görüşlü genç insanları arayınız. Bu insanların proje ve fikirlerine sermaye ile, hatta sermayeden de önemli olarak, onların teknoloji üretme vasıflarına duyacağınız saygı ile hayat veriniz. Amacımız yeni keşif ve icat yapabilen insanlar ve bu insanların şirketlerini yoktan var etmek olmalıdır. Kâr, amacımız değil mükâfatımızdır...”

Bir araştırmaya göre, ABD’de 400’den fazla yüksek teknolojiye yönelik Risk Sermayesi şirketi bulunmaktadır. Büyük sermaye ihtiyaçları bu şirketleri birleşmeye zorlamış, önce yatırım havuzları kurulmuş, bu da yetmeyince Risk Sermayesi şirketleri anonim ortaklıklar haline gelerek, borsaya kaydolmuş ve halka açılmışlardır. Bu yolla şirketlerden her biri 15 ilâ 800 milyon dolar arasında sermaye toplamıştır⁴⁹.

48 Çizakça, s. 8, A. Udovitch 1962: 198-207’den naklen.

49 Çiller-Çizakça, s. 173.

Ankara Sanayi Odası adına Halil Sarıaslan'ın hazırladığı ve Risk Sermayesinin dünya ülkelerinde kullanımının incelendiği geniş raporda bu sektörün sermaye birikim hızı şöyle ifade edilir: "ABD'de özellikle 1980'li yıllarda büyük gelişme gösteren girişim sermayesi finans sektöründe faaliyette bulunan tüm girişim sermaye şirketlerinin (SBIC ve MESRIC dahil) kontrolündeki fon miktarı 1984 yılı sonu itibariyle 16,3 milyar dolar iken, bugün bu miktar 30 milyar doları aşmaktadır. Öte yandan, İngiltere'de 1988'de girişim sermayesi fon miktarı 1,4 milyar sterlin iken 1990'da bu miktarın 4,5 milyar sterlin olduğu belirtilmektedir"⁵⁰.

B. RİSK SERMAYESİNE AİT UYGULAMA ÖRNEKLERİ

1. ABD'inde Doriot'un yönettiği risk sermayesi şirketi (ARDC), 1957'de Digital Equipment Co. (D.E.C) isimli girişimci şirket desteklemeye karar verir. Desteklenecek şirket, başlangıçta yalnız fikir ve proje üreten yoksul fakat yetenekli iki mühendisten ibarettir. Doriot'un şirketi, girişimci bir şirket olan D.E.C'in %78 hissesini 70 bin dolar karşılığında satın almış, 15 yıl sonra yani 1972'de kâr payı olarak 350 milyon dolar kazanmıştır. Bu, anaparanın dolar hesabıyla beş bin katına çıktığı anlamına gelir⁵¹.

2. Matematikçi Max Palevsky, küçük bilgisayarı bulmuş ve sermaye çevrelerine projesini tanıtmıştır. 1961'de 257 bin dolarla bilgisayar projesini destekleyen risk sermayesi, 1968'de proje amacına ulaşınca hisseleri 60 milyon dolara satmıştır. Bu durum, anaparanın 7 yılda 233 katına yükseldiğini gösterir⁵².

3. Yiğit ABD'inde başarılı bir risk sermayesi şirketi olarak bilinen Kleiner Perkins'in yatırım portföyü şöyledir⁵³:

Finanse Edilen Girişimci Şirketi	Yatırımın Türü	Yatırımın Başlangıç Yılı	Yatırımın Maliyeti	Yatırımın 30.6.1984 İtibariyle Kıymeti
(Advanced Recreation)	Eğlence makineleri	1973	229.200	0
Antekna	Eğitim sist.	1973	275.000	150.000
Antex	Işık diyotları	1973	200.000	2.529
Applied Materials	Yarı İletken (Semi conductor)	1973	317.658	589.000
Dynastor	Disk sürücüler	1973	497.405	2.713.540*
Novacor	Tıbbi malzeme	1973	219.058	3.369.836

50 Sarıaslan, s. 5.

51 Döndüren, *İslâm Bankacılığı*, s. 17 vd.

52 Çiller-Çizakça, s. 130.

53 Çizakça, s. 75; Sarıaslan, s. 7.

* Cipher Data Products Inc. tarafından satın alınmıştır.

Office Comm.	Software	1973	429.748	94.453
Qume Corp.	Yazıcılar	1974	246.762	5.662.748**
Speech Technology	Konuşan Bilgisayarlar	1974	41.353	0
Athletic	Spor ayakkabısı	1975	418.782	0
Cetus Corp.	Tıbbi malz.	1975	500.100	641.795
Tandem Comp.	Bilgisayar	1975	1.450.000	152.204.847
Amdahi Corp.	Bilgisayar	1976	92.500	607.148
Genentech	Tıp	1976	200.000	47.289.150
Collagen	Tıp	1977	655.211	2.370.913
Enviro	Çöp	1977	953.495	0
Andros Corp.	Gaz	1980	279.059	2.677.010
TOPLAM			7.005.337	218.372.969

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi risk sermayesi riskli yatırımları destekler. İlk defa uygulamaya konulacak olan bir proje risksiz olamaz. Ancak risk arttıkça kâr marjı da artmaktadır. Nitekim bazı yatırımların değeri on bir yıllık dönemde hiç artmaz ve zarar hanesine geçerken, bazıları da aynı dönemde akıl almaz şekilde artış kaydetmiştir. Sonuç olarak Kleiner Perkins risk sermayesi şirketi 1973-1980 döneminde 7 milyon dolarlık yatırım yapmış ve bu yatırımlarının 30.6.1984 itibariyle kıymeti 218 milyon dolara yükselmiştir. Bu, dolar hesabıyla %3114 oranında bir artış anlamına gelmektedir. Şirketin yıllık ortalama kârı ise %283 oranındadır.

4. ABD'inde 1982 yılında 218 Venture Capital şirketinin yatırım portföylerine göre elde ettikleri yıllık kâr oranı aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Yatırım yüzdesi	Kâr oranı
14.7	Tüm zarar
24.8	Kısmî zarar
29.3	%100-200 arası kâr
19.7	%200-500 arası kâr
8.3	%500-1000 arası kâr
3.2	%1000'den fazla kâr.

5. Yine ABD'inde 1964-1984 arası 20 yıllık dönemde Venture Capital yatırımlarının ortalama yıllık kârlılık oranının %25 dolaylarında olduğu belirlenmiştir. Aynı dönemde sermaye piyasasında işlem gören menkul değer yatırımlarının yıllık ortalama kârlılığının ise %8 civarında (bu dönemde yıllık enflasyon %7 civarındadır) olduğu belirtilirse risk sermayesi yatırımlarının ne kadar kârlı olduğu açıklık kazanır⁵⁴.

** ITT tarafından satın alınmıştır.

54 Sariaslan, s. 3; Döndüren, *Ticaret İlmihali*, s. 438.

C. RİSK SERMAYESİ ŞİRKETİNİN ÇALIŞMA SİSTEMİ

Batıda risk sermayesi kendisini ispat etmiş bir sektördür. Bu sektör çeşitli kaynaklardan fon alabiliyor. 1984 yılında ait verilere göre ABD’inde çeşitli kaynakların risk sermayesi sağlamadaki payları şöyledir:

Fon kaynağı	Toplam içindeki payı
Emekli fonları	%34
Yabancı fonlar	%18
Bireyler (aileler)	%15
Şirketler	%15
Sigorta şirketleri	%13
Vakıflar ve diğer hayır kurumları	%5

Risk sermayesi şirketi bu fonlarla, projesini desteklemeye karar verdiği “Girişimci Şirket”in hisse senetlerini ucuz olarak alır. Sonra girişimci şirket dikkat ve ihtimamla büyütülür. Yani risk sermayesi şirketi, bir annenin çocuğunu büyütmesi gibi, finanse ettiği bu küçük şirketleri yönetimlerinde de etkili olarak büyütür. Bu proje sahibi şirketler büyüyüp güçlenince hisse senetleri değer kazanır ve risk sermayesi şirketi bu senetleri borsada satarak kâr elde eder. Bu kâr risk sermayesi şirketi ile kendisine bu fonları sağlayan gruplar arasında paylaşılır. Paylaşım genelde %20-%80 oranında olur⁵⁵.

Sonuç olarak bu sektörde üç unsur bulunur: a. Fona malî desteği sağlayan sermaye sahipleri (Rabbü’l-mâl) b. Sermayeyi, kendisine gelen ve uygulamaya konulması uygun görülen projeye plase edecek olan “Risk Sermayesi Şirketi (Venture Capital)” c. Keşif, icat veya başka bir projesi için yatırım yapılmasını isteyen “Girişimci Şirket”.

Bir İslâm bankasında da üçlü bir yapı oluştuğunu yukarıda alt Mudârabe’yi açıklarken belirtmiştik. Mevduatı tasarruf sahiplerinden alırken, İslâm bankası Mudârib (işletmeci), bunu Mudârabe/Müşâreke yöntemiyle işletilmek üzere aktardığı kişi veya kuruluşlar ise “Alt Mudarib” niteliğindedir. Gerek asıl sermaye sahipleriyle muhatap olan 1. Mudarib ve gerekse ondan sermayeyi devralan 2. Mudarib, kârdan olan paylarını emekleri karşılığında alırlar. Meselâ emeğin karşılığı %20 ise bunu 1. ve 2. Mudarib anlaşmaya göre paylaşırlar.

Risk Sermayesi sisteminde de “Venture Capital Şirketi” 1. Mudarib, “Girişimci Şirket” ise 2. Mudarib yerindedir. Burada sermayeyi aktarırken 2. Mudârib’ten hisse senedi alındığı için, onun yönetiminde etkili olma ve gerekli denetimi yapma imkânı da doğar. Uygulamada Risk Sermayesi ve Girişimci Şirketlerin anonim ya da limited şirket olarak kuruldukları belirtilmektedir.

IV. İSLÂM BANKACILIĞI VE RİSK UNSURU

Bankacılıkta ya da genel olarak finans sektöründe rizikoların paylaşılma biçimi İslâm'ın üzerinde önemle durduğu bir husustur. Mudârabe ya da İslâm bankacılığında zarar riskinin sermaye sahibine ait olduğunu yukarıda açıklamıştık. Kasıt, kusur veya ihmali bulunmadıkça Mudârib durumundaki İslâm bankasının zararı yalnız emeğin boşa gitmesi şeklinde ortaya çıkar. Sermaye 2. veya 3. işletmeciler aracılığı ile işletilmişse yine aynı esas geçerlidir.

Venture Capital ve girişimci şirketlerin çalışmasında da rizikonun paylaşılması İslâm'ın öngördüğü gibidir.

Günümüz konvansiyonel (faizle çalışan) bankalarına gelince, burada mevduat sahipleriyle yapılan sözleşmede, ya da mevzuat gereği, banka dönem sonunda anaparayı ve daha önceden belirlenen faizi ödemeyi taahhüt etmektedir. Bankanın bu fonları kullanma döneminde zarar etmiş olması da sonucu değiştirmez. Gerekliğinde banka gayri menkullerini de şatarak taahhütlerini yerine getirmek zorunda kalır. Bu durum, faizli bankaları, sonucu belirli, yani vereceği faizden daha fazlasıyla, fonları kredi olarak kullanırmaya zorlamaktadır. Böylece banka, sermaye sahibi ile bu sermayeyi faizle kullanacak olan müteşebbis arasında aracılık yapmakta ve aradaki faiz farkı ile varlığını sürdürmektedir. Bu duruma göre konvansiyonel bankaların böyle bir yapı ile kâr marjı yüksek olsa bile riskli yatırımlara girmeleri mümkün olmaz. Bu kuruluşlar uzun vadeli ve Mudârabe yöntemiyle mevduat kabul edecek statüye kavuşturulursa risk sermayesi sektörüne yönelebilirler.

V. İSLÂM BANKALARININ RİSK SERMAYESİNE YÖNELMESİ

İslâm bankasının statüsü Risk Sermayesi sektörüne yönelmeye elverişlidir. Zaten bu kuruluşların temelinde rizikoya atılan sermaye vardır. Çünkü kâr-zarar katılım fonları tamamen risk altında çalıştırılan fonlardır. Ancak bu fonların kullanılmasında büyük ölçüde "Murâbaha (peşin mal alıp veresiye satma yöntemi)"ya başvurulması bu kuruluşları kâr marjı yüksek olan yatırımlardan uzak tutmaktadır. Mudârabe esasına dayalı olarak çalışan günümüz finans kurumlarında şu hususların dikkate alınması uygun olur.

A. PERSONELİN EĞİTİMİ

İslâmî finans kurumlarında özellikle fon kullandırma birimlerinde çalışan personelin "ticarî muâmelât fıkhi" konusunda eğitilmesi gerekir. Bu, seminer, kurs vb. çalışmalarla sağlanabileceği gibi bu konuda yetişkin ilâhiyatçıların istihdamı da düşünülebilir. Murâbaha, Müşârake ve özellikle Mudârabenin incelikleri tam olarak bilinirse, bu konularda müşterilerin eğitilmesi de kolaylaşır. Esas sözleşmede basit olarak yerini alan fon

kullandırmada, işletmecinin eline Mudârabe yoluyla finansman verildiği zaman, bunun denetlenmesi ve amaca uygun olarak kullanılmasının sağlanması gibi işlemler proje seçimleri için yetişkin eleman ihtiyacı işletmenin bünyesinde uzman bir ekibi gerekli kılar.

B. MUDARABE/MÜŞARAKE YÖNTEMLERİNE YÖNELME

Murabaha yönteminin geniş ölçüde kullanılması finans kurumlarını ataletle sevkedebilir. Çünkü sürekli sipariş üzerine alınıp, hiç bekletmeden devredilen mal alım satımı, fon kullandırmada en kolay ve rizikosuz bir yoldur. Çünkü müşteriden kefil ya da ipotek isnetebilmesi bu yöntemin cazibesini atırmakta, sermayenin ve kârın vâdesi içinde kuruma dönüşü fonları konvansiyonel bankaların işleyiş tarzına benzer hale getirmektedir. Vade farkının enflasyon ve faiz hadlerini dikkate alarak eklenmesi de toplum nazarında bu çağrışımı yinelemektedir.

Nitekim Pakistan İslâm İdeoloji konseyinin 15 Haziran 1980'de onayladığı ve Ziyâü'l-Hakk'a sunduğu "Faizin Kaldırılması" başlıklı raporda şu husus vurgulanmıştır: Kâr-zarar esasına dayanan finansal yapının meşruluğu üzerinde İslâm hukukunda en küçük bir şüphe bulunmazken, Murâbahalı satışın geniş ölçüde kullanılmasının faizli bir "arka kapı" açacağı ileri sürülmekte ve Murabaha'nın hem kısıtlanması ve hem de Merkez Bankasınca sıkı bir şekilde kontrol edilmesi istenmektedir⁵⁶.

Finans kurumlarında kısa vadeli fonlardan Mudârabe yöntemiyle finans kullanılması halinde projenin sonucu alınmadan, sermayenin geri ödeme tarihi gelirse nasıl hareket edilebileceği sorusu akla gelir. Meselâ 3 yıllık fondan kullanılan finansmanda, proje sonuçlanmadan bu süre geçse, sermaye anapara cinsinden nakde dönüşüncüye kadar süre kendiliğinden uzamış sayılır. Vadelere bu şekilde esneklikler getirilmesi kâr marjı yüksek olan yatırımlarda mümkündür. Çünkü tasarruf sahipleri de fonun hangi projede kullanılmış bulunduğunu bilme ve gerektiğinde bunu denetleme hakkına sahiptirler.

Diğer yandan bazı finans kurumlarının esas sözleşmelerinde yer alan "Kâr-Zarar Tahvili" de uzun vadeli projelere yatırım için elverişli bir yöntemdir. ABD'inde ve diğer birtakım ülkelerin Venture Capital (Risk Sermayesi) uygulamalarında, kullanılan finansmanlar genel olarak 2 ilâ 10 yıl arasındaki bir süreyi içermektedir.

Al-Bakara Türk A.Ş. Esas Sözleşmesi'nin 11. maddesinde sözü edilen "Muquaradah Tahvilleri" de 10 yıla kadar bir süre için çıkarılabilecektir. Yeni bir düzenleme ile diğer finans kurumları da "kâr-zarar tahvili" sürelerini projelerin özelliklerine göre uzatabilirler. Önce toplumun bu konuda problemi anlaması ve yüksek kâr marjının farkına varması

gerekir. Diğer yandan anapara projesi desteklenecek olan girişimci şirketin hisse senetlerine yatırılacağı için, işlemlerde açıklık ve şeffaflık söz konusu olacaktır.

Sonuç olarak risk sermayesi ya da Mudârabe yöntemiyle fon kullanma ve kullandırma faizin girmediği bir model olduğu için İslâm toplumunun beklentilerine cevap verebilir. Ancak bu konuda arz ve talebin dolması için önce “bilgilenme”ye ihtiyaç vardır. İnsan önce düşünür, azmeder ve ondan sonra amel eder.

SONUÇ

“İslâm Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kullanılma Yöntemleri” konusu hakkında, İslâm hukuk ve iktisadı açısından yaptığımız inceleme ve araştırmalarımızla ulaştığımız sonuçları şöylece ifade edebiliriz:

1. İslâm ekonomisinde ribâ ve kâr (rîbh) kavramlarının ayırıcı kriteri “riziko”dur. Ribâ risksiz bir gelirdir. Kârın temelinde ise risk vardır.

2. İslâm’da kâra üç nedenden birisiyle hak kazanılır: Sermaye rizikosu, emek ve tazmin yükümlülüğünü üstlenme. Mudârabe ya da İslâm bankacılığında mudârib, kâra emeği karşılığında hak kazanır. Ancak hiç kâr olmazsa emeği boşa gideceği için, bir riske girmekte bu yüzden de emsal işçilik ücretinden çok yüksek kâr payı almaya hak kazanmaktadır. Vücûh şirketinde ise ortaklar, tazmin yükümlülüğü oranlarına göre kârdan pay alırlar. Çünkü bu ortaklık hiç sermayesiz borçlanma veya kredili mal alarak satmak ve kâr elde etmek amacıyla kurulur.

3. Mudârabe bir emek-sermaye ortaklığıdır. Kârın paylaşılması serbestçe belirlenen sözleşmeye göre olurken, zarara yalnız sermaye sahibi katlanır. Ancak işletmecinin kasıt, kusur veya ihmalinin bulunması halinde zarardan sorumluluğu söz konusu olur.

4. İşletmeci, sermaye sahibi izin verince başka bir deyimle esas sözleşmede hüküm bulununca sermayeyi yine Mudârabe ya da Muşârake yöntemiyle başkasına devredebilir. Bu takdirde, oranı belirli olan Mudarib kârını 1. ve 2. Mudarib kendi aralarında paylaşırlar. Sermaye sahibi ise ilk belirlenen kâr payını alır.

5. ABD başta olmak üzere çeşitli ülkelerde uygulanmakta olan Risk Sermayesi (Venture Capital) yöntemi İslâmî Mudârabe ile aynı nitelikte olan bir ekonomik finans kullandırma modelidir. Bu ülkelerde yeni ve yüksek teknoloji projelerine yönelen risk sermayesi sektörü yatırımcılarda heyecan uyandıracak ölçüde yüksek kâr marjı sağlamaktadır.

6. Türkiye’de finans kurumları bünyelerini risk sermayesi sektörünü harekete geçirebilecek değişime sokarlarsa, ekonomik hayatta ve yeni istihdam alanları açılmasında etkileri artabilir.

Sonuç olarak İslâm toplumları kendi bünyelerine uygun olan ekonomik model ve dinamikleri harekete geçirebilirlerse “haksız kazanç” yolları kapanmış, helal ve bereketli rızık arayışı dönemi başlamış olur.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el-Müsned*, I-VI, Mısır-Bulak 1313/1895.

Ali Efendi, Çatalca (v. 1103/1691), *Fetâvây-ı Ali Efendi*, İstanbul 1323/1912.

Ali Haydar, Hoca Eminzade (v. 1355/1936), *Dürerü’l-hukkâm şerhu*, Hukuk Matbaası, İstanbul 1330/1912.

Armut, Özdemir, “Risk Sermayesi”, *AÜSBF İşletme Ekonomisi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 1990, (Hizmete özel).

el-Bâcî, Ebü’l-Velîd Süleyman b. Halef (v. 474/1017), *el-Müntekâ şerhu’l-Muvatta’*, 3. baskı, Beyrut 1403/1983.

Al-Baraka Türk A.Ş. Anasözleşmesi, Türk Tic.Sic.Gazetesi, 12.11.1984/1134.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1967.

Bursa Şer’iyye Sicilleri.

el-Buhârî, Ebü Abdullah Muhammed b. İsmâîl (v. 256/869), *el-Câmiu’s-sahîh*, İstanbul 1325.

el-Cessâs, Ebü Bekr Ahmed b. Ali (v. 370/980), *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Kahire ts.

Çiller, Tansu - Çizakça, Murat, *Türk Finans Kesiminde Sorunlar ve Reform Önerileri*, nşr. İSO Araştırma Dairesi, Yayın No: 1989/7, Yenilik Basımevi, İstanbul 1989.

Çizakça, Murat, *Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, nşr. İSAV, İstanbul 1993.

Dâru’l-mâlî’l-İslâmî Kılavuzu.

Döndüren, Hamdi, *İslâm Hukukuna Göre Alım Satımda Kâr Hadleri*, İnce Matbaa Tesisleri, Balıkesir 1984. (*Kâr Hadleri*)

_____, “İslâm Bankacılığı ve Risk Sermayesi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, c. VI, sy. 1, Ankara 1992. (*İslâm Bankacılığı*)

_____, *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar*, İstanbul 1988. (*İslâmî Yaklaşımlar*)

_____, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul 1993. (*Ticaret İlmihali*)

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *es-Sünen*, I-IV, Mısır ts.

Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrahim (v. 182/798), *Kitâbu'l-Harâc*, 2. baskı, Mısır 1352/1933.

Efgin, Feridun, *İktisat*, Hamle Matbaası, İstanbul 1964.

Faisal Finans Kurumu Kuruluş ve Çalışma Sistemi, Faisal Finans Kurumu yayını, yy., ts.
el-Fetâvâ'l-Hindiyeye, I-VI, Mısır 1310/1892.

el-Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, Beyrut 1967.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn (v. 1252/1836), *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut ts. (*Reddû'l-muhtâr*)

_____, *Tenbîhu'r-rukûd alâ mesâilî'n-nukûd*, (*Resâil* içinde), İstanbul 1901. (*Tenbîh*)

İbnü'l-Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdilvâhid (v. 861/1457), *Fethu'l-kadîr*, 1. baskı, Mısır-Bulak 1316/1898.

İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Mısır 1386.

el-Kâsânî, Alauddin Ebû Bekr b. Mes'ud (v. 587/1191), *Bedâiu's-sanaî fî terfîbi's-şerâî*, 2. baskı, Beyrut 1384/1974.

Mannan, M. A., *İslâm Ekonomisi*, (trc. Bahri Zengin-Tevfik Ömeroğlu), İstanbul ts.

Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye, Komisyon.

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (v. 261/874), *Sahîhu Müslim*, nşr. M. F. Abdulbâkî, Mısır 1374-1375/1955-1956.

Sarıaslan, Halil, *Venture Capital (Risk Sermayesi), Finansman Modeli ve Türkiye'de Uygulama Olanakları*, Rapor, Ankara Sanayi Odası.

es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (v. 490/1097), *el-Mebsût*, 2. baskı, Beyrut ts.

eş-Şîrâzî, Ebû İshâk b. İbrahim (v. 476/1083), *el-Mühezzeb*, Kahire 1959.

et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ (v. 279/892), *es-Sünen*, I-V, thk. A. M. Şakir, Kahire 1356/1937.

ez-Zeylâf, Abdullah b. Yûsuf (v. 762/1361), *Nasbu'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye*, Kahire 1393/1973.

ez-Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhu'l-İslâmî fî uslûbihi'l-cedîd*, 2. baskı, Dımaşk ts.
_____, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletuhu*, Dımaşk 1985.